

Brændevinsmand fra G. L. Lahde: »Kjøbenhavns Klædedragter«, 1805-08.

mesyge (1600-t; 22) og hvis koen har fået vandkalve (biller) i sig (23).

Det grønne af roden indgivet i sødmælk hjælper mod fårets diarré (1778); bestanddel af middel mod svinesyge og -død (medio 1600-t) (24).

LITTERATUR: (1) 343 52,121f; (2) 15 14-16,18,33, 42,44f,50f,58,70,75,82; (3) 348b 28,36,49f; (4) 348c 123; (5) 841 1577,18; (6) 718 1837,134f; (7) 488g 3, 189; (8) 217 13; (9) 340 94; (10) 328f 1,49; (11) 217 1807,22; 258 1943,13 (ØJyll. 1743); 92 35,1957,74 (1745); 834 1804,38; 178 1942,27 (Bornh. 1756); (12) 739 2,1800,74f; 398 1806,220 og 1821,264; 217 1807, 20; (13) 488 o 241; (14) 92 35,1957,74 (1745); 178 1942,27 (1756); (15) 599b 2,568; (16) 488 o 163; (17)

488i 6,2,440; (18) 739 2,1800,74f; 718 1837,134f; (19) 747 105,116,121,137f,144f; (20) 83 59,63,74; (21) 942 89; (22) 83 166; (23) 178 1935,34; (24) 83 285,310.

HUMLEERSTATNING, FARVNING

Planten anbefales o. 1800 som en god humleerstatning; nogle »køber roden på apoteket og blander den med humlen til øl, men de, som ikke er vant hertil, skal vomere (kaste op) derefter«; bønderne i Davinde Fyn vejrer planten som hø og bruger en håndfuld i stedet for humle (1).

Tusindgylden farver lærred grøngult, med kog-salt brugt, med alun citrongult (2). Et dekokt skal kunne dræbe lus (3), det »gør håret gult, som pogerne gerne vil have det« (1648; 4).

LITTERATUR: (1) 667 5,1803,406; 398 1806,220 og 1821,264; (2) 576 4,1799,400; (3) 398 1806,220; 32 1856,37; (4) 697 193.

Bukkeblad, *Menyanthes trifoliata*

Almindelig moseplante med 15-30 cm høje stængler, langstilkede 3-koblede (kløverlignende) blade og maj-juni en opret klase af smukke rød-lighvide, indvendig fint frynsede blomster.

Bukkeblad 1640ff muligvis fordi geder (bukke) gerne æder bladene (1), planten er desuden anvendt som mavestyrkende lægemiddel for geder o.a. drøvtyggere; dyrenavnet betegner dog snarere noget nedsættende; indgår i sønderjyske marknavne: Bukkebladsskifte 1716-18 Ødis sogn, Bukkebladsenge 1768 Vejstrup sogn. *Treblad* 1600-t ff; i sønderjyske stednavne: *Treblad* 1776ff Klipleve, 1784ff Øster Løgum, *Treblade* 1843ff Bøstrup, *Trebladen* Tingleve. *Vandkløver* 1619-1795, *besk kløver* 1688-1877, *bæverkløver* o. 1700-1838 af det før-linnéiske navn *Trifolium fibrinum* (fiber = latin for bæver) og vel på grund af bitterstoffet i planten med smag og anvendelse som bævergejl. *Kosvære* o. 1700 måske af tysk schwäre = byld o: køer, som åd planten, kunne få indre svulster forårsaget af leverikter, sml. soldug bd. 2. *Munkekål* 1762 vel fordi munke har anvendt planten (til lægedom), *sumpkløver* 1767, *gedeklov* 1768-1826, *kløvergræs* 1770, *bitterkløver* 17751907, *uldblomst* 1793ff og *lådkrone* (konstrueret) 1793-1821, *vandhyacinth* 1839, *trekløver* 1840, *silkeblomst* Sønderjylland, *engkløver* Jylland, *vandsmære* (smære = kløver) Thy 1919, *firbuk* Nibe o. 1880 ellers som firkløver, *kappeurt* ØJylland o. 1880, i ældre tid bar kvinderne frynsede

kapper, *låddenblomst* Mors, *bobinetblomst* Thy o. 1870, bobinet var en slags grovmasket tyll, *knipplingsblomst* Thy og Holstebroegnen, *knipplingsurt* Anholt, *musselinsblomst* og *særkeærne* NSjælland, *vandblomst* Gundsøllille. *Niels Bugges roser* og *Bugges blod* Middelfartegnen er lån fra navne til hestehov (s. 266) på grund af den lydlige lighed mellem bukke og Bugge (2). – Færøerne: *bukkeblad* o. 1780ff, navnet indført (3). – Grønland: *kungordlusak*, *konguliusak* (4).

LITERATUR: (1) 811 1,212; (2) 689 2,60ff; 83 154,174; 148 3,50,108 og 5,404,664,6,128,385,404, 664; (3) 751 39; (4) 521 83.

LÆGEMIDLER

Bukkeblad til lægedom skal plukkes St. Hans aften eller tre dage før St. Hans dag (1), St. Hans aften hælder man kildevand i en flaske med bukkeblade og heraf tager konerne en slurk før sengetid, det er deres »ungdomsdrik« (Bornholm; 2). Bladene indgår i »kong Frodes te« (3).

Bukkeblad. (N).

Henrik Smid's urtegård 1546ff (4): afkog i vin af urt eller frø stiller menstruation og blodsot; bladene lægges på bylder.

Den tyskfødtte Johann Valentin Wille, der 1674 blev huslæge hos overjægermester Hahn på Abrahamstrup (nu Jægerspris) og Hjortespring, behandlede talrige patienter i Horns herred og fik »lyst til at forsøge, hvad denne indenlandske plante kunne yde overfor de hjemlige sygdomme«. I en afhandling 1677 (5) beretter han om sine resultater:

Skovarbejdernes træthed, appetitmangel, mavesmerter, tarmkolik og gulsot blev kureret med bukkebladsafkog, den pulveriserede plante og destilleret olie af den gnedet på underlivet. Mod vattersot gav han et valledutræk af bukkeblad, alant- og peberrod, svalerod og oksetungeblomster; koldfeber = malaria: øldekokt af bukkeblad og hyldens tynde skud eller knopper, derefter bukkebladspulver og blommesten i bukkebladsafkog eller aske af bukkeblad i vand; ondartet feber om foråret: afkog og knust hjortetak i bukkebladvand; lammelser: havvandsdekokt af bukkeblad, *chamæfyt* og brændevin til badning, derefter drikkes ølafkog af bukkeblad; ved svær fødsel: bukkeblad, kanel og hjortetaksalt indtaget i bukkebladvand, navlen gnedet med bukkeblad- eller kongelysolie, underlivet med destilleret bukkebladvand, -olie og hjortetaksalt i bukkebladvand; for slimdannelser blev røget med bukkeblad, for ringen i ørene og øresmerter inddryppet bukkebladolie, røget med antændte blade, badet med bukkebladvand og drikket ølafkog; pulveriserede bukkebladstængler gav afføring og opkastning; mod indvoldsorm: bukkebladpulver i tredje øldekokt, navlen gnedet med destilleret bukkebladolie; skørbugspatienter med sårfulde ben fik ølafkog, benene blev vasket med havvandsafkog; skinnedensår: øldekokt drikket i længere tid, knuste blade af bukkeblad, vejbred, løgkarse og perikon brugt som omslag; svulst i lysken blev badet med ølafkog; for øjenbetændelse: patienten drak et afkog og fik pålagt en salve af bukkebladvand blandet med æggehvide, alun og evt. urin; et kraftigere lægemiddel var pulveriseret svalerod med bukkebladvand, der også bedrede synet.

Planten er o. 1765 en af bondens tre mest benyttede urter til lægedom og bruges for »alle slags anstød« (6).

I et 52 sider stort skrift af P. S. Garboe 1767 om bukkeblad som lægeplante (7) hedder det, at den »rensner og fortynder de cirkulerende... vædsker i hele legemet og åbner alle dens forslimede og forstoppede gange«. Saften, en es-

sens eller et indkogt dekokt blandet med saft af hindbær, syre eller hyldebær og brugt som latværg fremkalder menses. Vin- eller øldekokt på tørrede blade af bukkeblad, krusemynte og kardobenedikt drikkes for svag mave. Destilleret vand af planten kan bruges som vehikel = middel til at sætte noget i gang. Te af planten er blodrensende; på sår lægges de knuste blade blandet med rugmel, æggehvide og duemøg, tørrede blade i linolie, den udpresede saft, urene sår bades med afkog. Dampen fra dekokt »styrker svage lemmer, sener og nerver«.

Bladene er anført i farmakopeen 1772. O. 1800–50 oplyses, at bladsaften og bukkeblatte er mavestyrkende, opløsende, afførende, blodrensende, modvirker skørbug, vattersot, maveonde, gigt, forkølelssmerter, feber, blodspytning og udslæt; den pulveriserede stængel giver opkastning og diarré (8).

Afkog i vand eller brændevin drikkes mod skørbug (9). Kvaksalver gav patient med hjerte- og nyrelidelse er te af bukkeblad, perikon og nælde (1937; 10), klog mand i Fåborg brugte bukkeblatte mod leversygdomme (11). Kvinde med ophørt menses skal drikke en te af bl.a. bukkeblad (o. 1820) eller bukkeblad i valle (12). Afkog drikkes for mangelfuld vandladning (9). Mod vattersot indtages i NSjælland et øldekokt af de tørrede blade (1798; 13), på Falster bukkeblatte (14); »et godt råd for vattersot« er ølafkog af bukkeblad og malurt (1693; 15), den kloge kone i Tjørnehoved gav mod sygdommen bl. a. te af bukkeblad, hjertensfryd og hyldeblomster (1875; 16).

Bukkeblatte er drukket mod gulsot og blegsot (17), blandet med røllike for kirtelsyge (VJylland o. 1900; 18). Planten giver en meget benyttet blodrensende og styrkende te, som navnlig børn skal have af og til (19); den indgår stadig i apotekernes blodrensende bitterte. Bukkeblad, kabbeleje, gedeblad og smørblomster fordriver malaria (NVSjælland; 20).

En lægekyndig bonde (d. 1789) i Ubberud Fyn behandlede rygsmarter med omslag af bukkeblad, spermacet og burrerod (21). Øldekokt som drik hjælper for »hold« (SSjælland før 1800; 22). Man har i mange egne drukket bukkeblatte for gigt (23), bladene indgår i et afkog mod gigt (o. 1820; 24), med vild timian sat på generer får man en »gigtsnaps« (Kgs. Lyngby slutningen af 1800-t; 25). Bukkeblad kommer med St. Hans urt (Anholt) o.a. stærktlugtende planter i den urte- eller krydderpose, som opvarmet lægges på gigt, sidesting m.m. (26).

»Den kloge mand«. Xylografi 1883 gengivet i G. Knudsen: Dansk bondeliv i forrige århundrede, 1975.

Dekokt af bukkeblad indtages over hele landet mod mavekneb, diarré, katarr, forstoppelse etc. (27). Udtræk af de tørrede blade anvendes ved fremstilling af mavestyrkende lægemidler, f.eks. bitterte, nu navnlig i veterinærmedicinen (28). Bukkeblad indgik i en hybenkradser (hippokras) og dobbeltbitter (begyndelsen 1800-t), den blev med malurt og tusindgylden sat på brændevin til Nordskovbitter (Fyn) og med perikon til Brøndumssnaps (29).

Halsbetændelse gurgles med bukkeblatte (30), bladene anvendes i Himmerland meget som »trækplaster« på bylder og omslag på hævelser efter stød og slag (o. 1890; 31).

På Færøerne er planten o. 1800 et velkendt middel for skørbug o.a. indre sygdomme (32); et udtræk drikkes mod raseriudbrud i fuldskab (33).

Der røges med bl.a. bukkeblad mod uheld i besætningen (1500-t? 34). Man plukker bukkeblad aftenen før St. Hans aften, de tørrede urter giver en te, der helbreder alle husdyrsygdomme (Slagelseegnen; 35), blandet i foderet stimulerer bladene fordøjelsen eller modvirker skade af dårligt høstet foder (36). Dekokt modvirker husdyrenes diarré o.a. maveonder (NVSjælland; 37), vattersot og leversyge (38).

Bukkeblad nævnes blandt råd for oksens ondartede lungesyge, blodpis og tilbageholdte efterbyrd (39), saften eller dekokt modvirker fordøjelsesbesvær (1800; 40), den gives mod hoste og indre svulster (1838; 41).

Planten er sund for fårene (38) og indgives mod deres diarré (42) og vattersot (40), med malurt og timian for »orm i hovedet« = drejesyge for-

»Ved ølankeret«. Xylografi ca. 1880 gengivet i G. Knudsen: Dansk bondeliv i forrige århundrede, 1975.

årsaget af leverikter (43). Nævnt blandt midler mod tinter hos svin (42).

St. Hans aften anbringes en krans af bukkeblade på den forreste ko i koblet som værn mod hekseri (Vendsyssel; 44).

En pige, som ikke er mø, må urinere, når hun indsnuser røgen af brændende bukkeblade og peberrod (Jylland; 45).

LITTERATUR: (1) 488g 1,76; 328e 120; 161 1906/23:833; 634 17630 (Thistedegnen o.1880); (2) 449 1937,29; (3) 348 60; (4) 841 1577,87; (5) 49d 3,123-32 jf. 412 70ff; (6) 728c 3,1767,389; (7) 293; (8) 925 1795,223; 739 2,1800,60f; 936 3,1837,163; 32 1856, 37; (9) 187 34,39; (10) 624b 62; (11) 107 1946; (12) 488 o 204; (13) 450 190; (14) 308b 89 jf. 282 1852, 10; 667 7,1804,149 (recept); (15) 488 o 208f; (16) 1009 1957,23; (17) 488i 4,613; 107 1943; 865 195; (18) 634 12058; (19) 914 1,248 (Røsnæs); 519 25; 328e 120; 634 14685 (VJyll.) og 12144 (Mors); (20) 161 1906/23:238 (Grandløse); (21) 249 5,1912-15, 162; (22) 161 1906/23:601,603; (23) 328e 120; 107 1946 (ØFyn); 684 203; 161 1906/23:318; (24) 488 o 231; (25) 747 110; (26) 488g 5,1902,53; 161 1906/23: 483; (27) 328e 120 (v.Holstebro); 760 530; 278 9, 1936,71 (Langel. o.1840); 161 1906/23:289,3244; 634 12058 (VJyll. o.1900); (28) 597 280; 304 331; 599b 1, 199; (29) 747 98,105,109f,136; (30) 64 21/2 1945; (31) 634 18537; (32) 518 1800,184; (33) 752 105; (34) 83

215; (35) 161 1906/23:426; (36) 510 1,1877,331; (37) 161 1906/23:289; (38) 936 3,1837,163 (Århusengen); 32 1856,37; (39) 83 154,174,257; (40) 739 2,60f; (41) 718 1838,301; (42) 83 285, 304; (43) 83 284f; 161 1906/23:443 (Flakkebjerg); (44) 161 1906/44:1173; (45) 794 4,1872-73,158.

ERSTATNING FOR HUMLE, TOBAK OG TE

I mangelårene o. 1800 tilrådes det stærkt at drøje den dyre humle med bukkeblad og at sætte et dekokt af halvt humle og halvt bukkeblad på øl – »man [kan] ikke noksom anbefale den overalt til brug i stedet for humle«, en hel dansk by, som er berømt for sit øl, bruger denne praksis (1). Mange købmænd sælger de tørrede blade til private og bryggerier (1803; 2), som humlesurrogat anvendes planten bl.a i Nørrejylland, Assens og Davinde på Fyn (3), Hindsholm og NVSjælland (4).

På Færøerne har man røget og tygget bladene som tobak (5). 18 dele bukkeblade og en del kirsebærblade opblødt i øl, derefter tørret osv. som tobak er »ganske god at røge og naturligvis just ikke så god som Liverpool eller Portorico tobak« (1809; 6). Nogle plukker bukkeblad og tørrer bladene til at drøje tobakken med (MJylland o. 1850; 7).

Et udtræk af bladene kan drikkes som erstatning for kinesisk te (1767; 8). Om vinteren blandes de tørrede og knuste rødder i kvægfoder (9). – Saften eller dekokt af friske blade farver grønt, med vismut gult (10).

Sankt Hans aften pyntes med bukkebladsblomster alle vegne i stuerne (Væggerløse SFalster; 11).

LITTERATUR: (1) 322 6,1803,276-80 sml. ibid. 4, 1801,141f og 653 1802,154; 880 1809,89; 936 1,1834, 10; (2) 667 5,1803,411f; (3) 398 1806,186 og 1821, 227; 7 15/10 1917; (4) 278 1928,188; 305 71; (5) 518 1800,184; 751 39; (6) 880 1804,35; (7) 328e 120; (8) 293 1767; (9) 739 2,1800,60f sml. 784 252; (10) 576 4,1799,404; (11) 161 1906/23:833.

TALEMÅDER

Når høet blev slået med le, var bukkeblad let at hugge over, men andre stivstråede og seje planter som katteskæg og hvene krævede et skarpt leblad og stærke arme; derom hed det i jyske talemåder:

Bukkeblade · gør de små drenge glade, · katteskæg og hvin · får de gamle karle til grin' (1); bukkeblad og høllekål [skjaller] · de gør sølle kål [karle], men katteskæg og hård eng, · – dér skal man kende en karl fra en dreng (2); knæp-

strå [padderokke] og bukkeblade · de gør arme *slættene* [stakkels høstekarle] glade, men hvene og stærk eng, · da går karlen fra *æ dreng* (VSlesvig; 3); *råker* [padderokker] og bukkeblade kan man hugge af med en bøgelægte, men katteskæg kan dukke en karl (MJylland; 4). Vestjyden sagde ironisk om østjyden: katteskæg og *hårkamper* [børstesiv] er noget, der fornemmer til (le-)knaerne (5); vesterboen sagde om høhøsten: i østen der går de og *drøwte* og *hwøwte* i deres hvene og deres *hwejselgræs*, men lad dem kom' til os og vor *bo'ke* [bukkeblad] og vor padderok, så vil vi minsæl se, hvilke karle de er! (6).

Når leen gik gennem engplanterne: bukkeblade-ne står helt uden skade, tredje gang traf han på mit hoved, jeg står her endnu på min faste rod! (4). Se katteskæg bd. 1.

LITTERATUR: (1) 488g 1,40; (2) 228e 4,77; 488d 561; (3) 228e 2, 236; (4) 328e 120; (5) 830 3,105; (6) 934 2055.

Liden Singrøn, *Vinca minor*

De liggende og/eller krybende 15–50 cm lange stængler bærer ovale glinsende blade, de korte, oprette skud i maj enlige store blå blomster med flad krave. Stammer fra Sydeuropa; hyppig i haver, som kant- og dækplante f.eks. på gravsteder, hist og her forvildet.

Singrøn o. 1450ff fra oldhøjtysk sin 'altid' = bladene er stedsegrønne; *sidengrøn* (siden = silke) 1600-t, *vintergrøn* 1614ff, alm. navn, *ingrøn* 1648–1872, *sidegrøn* etc. 1678, *eviggrøn* 1781; *lille mødomsurt* 1770, blev (i Danmark?) anvendt som myrten til fest- og brudekranse; *gravgrønt* 1836ff; NSjælland, *immergrøn* 1878; Slesvig, Sønderjylland, Ærø, *gravmynte* (1911).

LITTERATUR: 689 2,811f.

LÆGEMIDLER

Henrik Smid 1546ff (1): vindekøkt og destilleret

Liden singrøn. (EH).

